

ЧИТАННЯ ЯК ФАКТОР САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

У статті розглядаються проблеми виховання в учнів потреби в читанні, вироблення вмінь і навичок здійснення цього виду діяльності, пошуку шляхів її здійснення з метою формування в школярів потреби самовиховання, створення найбільш сприятливих умов для саморозвитку суспільно і особисто ціннісних якостей.

In the article are examined the problems of education at the students of necessity in reading, making of abilities and skills of realization of this type of activity, search ways of its realization with the purpose of forming at the schoolboys of necessity of self-education, creation of the most favorable terms for selfdevelopment publicly and personally the valued qualities.

У контексті інтеграції України в європейський освітньо-культурний простір пріоритетного значення набувають гуманізація й демократизація освіти, утвердження нових цінностей, зорієнтованих на самоосвіту, самовиховання, самовизначення, самореалізацію особистості; концептуальні ідеї та положення стосовно розвитку освіти не тільки як засобу здобуття інформації, засвоєння певного переліку знань, умінь і навичок, а й як процесу особистісного саморозвитку індивіда.

Проблеми методології і теорії самовиховання, його взаємозв'язку з вихованням розглядали А.Арет, В.Галузинський, І.Донців, О.Ковальов, І.Кон, О.Кочетов, Л.Рувінський та ін. Різним аспектам самовиховання у підлітковому віці присвячено праці А.Колдунова, М.Тайчинова та ін. Особливості самовиховання майбутніх учителів досліджували О.Дубасенюк, С.Єлканов, В.Кисельов, Л.Рувінський, В.Сагарда, С.Сисоєва, М.Тайчинов; аспірантів – Г. Широкова. Актуальність порушеної проблеми підтверджують праці сучасних педагогів – І.Беха, С. Карпенчук, В.Оржеховської, Д. Пенішкевич, В. Поліщук, В. Семиченко, Т. Хілько та ін., створення моделі самовиховних систем “Школа доміанти самовдосконалення особистості” (Г. Селевко) й розробка концепції школи розвитку (О.Калугін, О. Киричук).

В останнє десятиліття значна увага науковцями приділяється проблемам використання у самовихованні народної педагогіки (Г. Васянович, В. Кузь, М. Стельмахович, Є. Сявакко), художньої літератури (Н. Волошина, М. Євтух, С. Золотухіна, Є. Пасічник, Л. Проців, Б. Степанишин).

Аналіз вивчення організації самовиховання старшокласників (407) та студентів перших курсів вищих навчальних закладів I-II рівня акредитації (245) західного регіону, яким ми запропонували відповісти на запитання: „Чи займаєтесь Ви самовихованням?“, засвідчив, що 84% опитаних розуміють значення самовиховання у формуванні різносторонньої особистості, яка зможе знайти своє місце у сучасному бурхливому світі. Водночас окрема частина респондентів не вважає за необхідне постійно займатися самовихованням або наголошує, що це треба робити пізніше, в старшому віці. Відповіді на запитання: „Які методи, прийоми самовиховання ви частіше використовуєте у житті?“ теж засвідчили, що школярі взагалі погано ознайомлені з ними. Якщо деяка частина опитаних називають самоконтроль, самозобов'язання, самозаохочення, самоаналіз, самопереконавання, то дуже рідко вони застосовують методи самопокарання, самонавіювання, самоосуду, самокритики.

За нашим переконаванням, такий стан пояснюється переважно відсутністю цілеспрямованої роботи педагогічних колективів і батьків організації самовиховання, формування в учнів потреби в ньому. Отже, є всі підстави вважати, що одна з нагальних потреб сучасної школи полягає у постійному пошуку шляхів формування в школярів

потреби самовиховання (а значить і потреби самоосвіти), створення найбільш сприятливих умов для саморозвитку в них суспільно ціннісних якостей.

Розв'язання цієї проблеми В.О.Сухомлинський вбачав у прилученні учнів, починаючи з молодших класів, до читання. За його переконанням, саме „...читання в роки дитинства – це передусім виховання серця, доторкання людського благородства до потаємних куточків дитячої душі. Слово, що розкриває благородні ідеї, назавжди відкладає в дитячому серці зернятка людяності, з яких складається совість” [3: 185].

На сьогодні це твердження педагога може здатися застарілим, не актуальним, тому що рівень читабельності населення щорічно падає, з'являються різні види мультимедійних джерел інформації. Але це тільки на перший погляд. У цілому навіть для ознайомлення з новою інформацією в інтернеті необхідно володіти елементами швидкісного читання, навичками і вміннями самоосвіти.

Найбільш повно розкрита позиція В. О. Сухомлинського щодо проблем виховання в учнів потреби в читанні, вироблення вмінь і навичок здійснення цього виду діяльності, пошуку шляхів її реалізації з метою формування в школярів потреби самовиховання, створення найбільш сприятливих умов для саморозвитку їх особисто ціннісних якостей в працях „Народження громадянина” і „Серце віддаю дітям”. У них педагог обстоював точку зору, що самовиховання не можливо без самоосвіти – цілеспрямованого самостійного поглиблення знань в конкретній галузі. Тому, напевно, він у праці „Народження громадянина” через всю роботу проводить думку, що „без самоосвіти, без напруження розумових і вольових сил для пізнання й самопізнання освіта, навчання не можуть стати виховуючими” [2:422], що „самоосвіта якраз і являє собою єдність оволодіння знаннями на уроках і тієї самостійної інтелектуальної праці дома, над книжкою, в якій виражається тривалий процес становлення нахилів, здібностей, покликання” [2:425]. Показово, що він виокремлює окремо підрозділ “Самоосвіта” [2:423-426]. За переконаннями видатного педагога, в поняття “самоосвіта” включається, зокрема комплектування особистої бібліотеки, а також розумова праця дома, на самоті [2:423].

Ці твердження В.О.Сухомлинського є дуже актуальними сьогодні, коли щоденно фіксується зростання інформаційного потоку, урізноманітнення джерел інформації, необхідність формування індивідуальної траєкторії набуття знань у ВНЗ, згідно вимог Болонського процесу, до якого приєдналася Україна. Все це посилює вимогу до випускників загальноосвітніх навчальних закладів – мати сформований достатньо високий рівень умінь і навичок самостійної роботи. Для цього, наголошував педагог, необхідно, в першу чергу, перейти від колективно зорієнтованих форм і методів роботи до індивідуальних, чітко персоналізованих.

Тому, одним із головних завдань навчальних закладів є необхідність навчити учня і студента самостійно оволодівати новими знаннями та інформацією, виробити потребу навчання впродовж життя, що підніме не тільки якість освіти, а й нашу країну. Тобто стати людиною, для якої, за висловом В. Кременя, „отримання знання стає сутнісною рисою способу життя” [1].

Єдність оволодіння знаннями на уроках і тією самостійною інтелектуальною працею дома над книжкою, в якій виражається тривалий процес становлення нахилів, здібностей, покликання якраз і являє собою самоосвіта [2:425].

А тоді, коли в житті підлітка самоосвіта набере належної ваги, навчання може стати виховуючим. „Без самоосвіти, без напруження розумових і вольових сил для пізнання й самопізнання, – зауважував педагог, – освіта, навчання не можуть стати виховуючими. Життя сучасної людини немислиме без того постійного духовного спілкування з книжкою, яке надихається гордим людським прагненням звеличити самого себе” [2:422].

Великого значення надавав В. О. Сухомлинський формуванню й розвитку в дитини потреби у самоосвіті. Опираючись на теоретичне положення відомого психолога С.Л.Рубінштейна про те, що зовнішнє впливає на особистість тільки через внутрішнє, педагог відстоював такий шлях виховання й самовиховання потреби до самоосвіти: „від

захоплення гуртковою роботою до книжки, від книжки до с в о є ї галузі наукових знань, до творчої праці...” [2: 425].

Проте така увага педагога до проблем самоосвіти не була самоціллю тому, що все це було підпорядковане розв’язанню більш глобальної проблеми – включення дитини в самовиховання без якого не може бути ефективним виховання, тому, що самовиховання, індивідуальне духовне життя починається з книжки. За твердженням В. Сухомлинського, „книжка повинна стати для кожного вихованця другом, наставником і мудрим учителем. Тільки тоді наставник, що весь час дбайливо вів за руку свого вихованця, вважає за можливе випустити його руку й сказати: „Йди сам, учись жити” [3:200].

Виходячи з важливості проблеми, В.О.Сухомлинський не тільки розробив її теоретично, й, враховуючи досвід роботи з учнями, шкільним колективом і батьками, обґрунтував підвищення ефективного використання книжки для самовиховання учнів. Ось деякі з них:

- кожна дитина повинна назавжди полюбити читання, бути готовою „увійти в самостійне плавання по книжковому морю” [3:41];
- книжка повинна увійти в життя маленької людини як духовна потреба [3:200];
- “найважливішим засобом впливу на дитину, облагороджування її почуттів, душі, думок, переживань є краса і велич, сила і виразність слова” [3: 202];
- вивчення художніх творів повинно бути не самоціллю, а через знайомство з життям героїв, впливати на душу дитини. Це стосується як прозових, так і поетичних творів. Краса слова найяскравіше втілена в поезії. І хоча практика роботи загальноосвітньої школи свідчить про те, що учні найбільше не люблять поезію, В. Сухомлинський наполягав, що „учити поетичної творчості треба не для того, щоб виростити юних поетів, а щоб облагородити кожне юне серце. Використовувати будь-яку можливість, щоб пробудити в дитячих серцях поетичне натхнення, щоб слово набуло індивідуального поетичного звучання в душі кожної дитини” [3:211]. І тільки тоді, захоплюючись віршем чи піснею, діти немовби чують музику слова” [3:210];
- кожен підліток повинен знайти свій улюблений предмет, що знаходить вираз у тому, що „людина дізнається більше, ніж вимагає програма, і прагне знати ще більше” [2:425];
- переживання емоційного забарвлення слова повинно йти від сприймання на слух – від виразного читання. Тільки тоді в його звучанні розкривається сила й краса слова [3:196];
- проведення колективного читання в єдності з необхідністю кожної дитини бути наодинці з собою (це підтверджують дані соціологічних досліджень цінностей сучасних школярів, відповідно до чого вони, при наданій можливості вибору, надають перевагу перебуванню наодинці, ніж приймати участь у масових заходах, або йти з батьками в гості). За переконанням В.О. Сухомлинського, „без таких хвилин і годин немає людської особистості, немає благородного пориву юного серця до морального ідеалу. Це не милування самим собою, не егоїстична відособленість від колективу. Це етап індивідуальної духовної діяльності, етап самовиховання, утвердження у власних переконаннях” [2:463];
- спілкування із старшими – батьками, матерями, дідусями та бабусями – що повинно пробудити ще одну цікаву традицію починати читати дома своїм батькам, а потім дорослі повинні приходити до школи, щоб послухати, як читають діти. Одночасно повинні виникати кілька гуртків любителів і шанувальників рідного слова (гуртки можуть складатися з дорослих, дуже шанованих людей). Посилювати інтерес до книжки та читання має те, що діти ніби були організаторами цих гуртків [3:200];
- проведення загальношкільного свята книжки. Напередодні початку занять, 31 серпня, в школу приходять діти і батьки. Цього дня усі дарують книжки: діти один

одному, батьки – дітям. Правління колгоспу дарує книжки в цей день кращим керівникам гуртків любителів і шанувальників рідного слова [3:200].

Крім цього, педагог пропонував список художніх творів, читання яких найбільше впливає в кожному конкретному віці не тільки на „пізнання світу, не тільки вправами, що сприяють виробленню міцних навичок і вмінь, а й школою емоційно-морального виховання” [3:197].

Важливу роль у підвищенні ефективності виховного впливу читання на формування духовного світу особистості учня він надавав рівню сформованості класного колективу, пріоритету в ньому цього виду діяльності. Тому що „якщо немає повнокровного, ідейно багатого життя, праці, благородних моральних відносин у колективі, то не може бути й повноцінної особистої духовної діяльності, спрямованої на самооцінку й самовиховання” [2:463].

Важливим шляхом прилучення школярів до читання В.О. Сухомлинський бачив позаурочне виховання. Саме воно, на його думку, і є головним чином самовихованням. Він писав: „Читання й перечитування захоплюючої книжки, я вважаю одним із найбагатіших процесів духовної діяльності особистості” [2: 463]. Але одночасно він зауважував, що це можливо лише за тієї умови, „коли в шкільні роки людина полюбила книжку, навчилася пізнавати за книжкою не тільки навколишній світ, а й саму себе” [2:422], саме тоді, коли дитина з зацікавленням прочитала книгу і відчула від цього „духовне піднесення, викликаного радісним спілкуванням з книжкою” це стає, за переконанням В. Сухомлинського, могутнім важілем, за допомогою якого в неї „піднімаються брила знань”, потреба постійної самоосвіти, самовдосконалення [2:421]. І цей процес не повинен зупинятися в початкових класах. У роки отрочтва, за твердження педагога, „підлітка треба вчити ч и т а т и й д у м а т и одночасно”.

Якщо ж цю основу самовиховання не закладено в шкільні роки, „якщо після школи людина або зовсім не знає книжки, або ж читання обмежується детективом, її внутрішній світ грубіє, людина шукає г о с т р и х насолод і знаходить їх там, де втрачається все людське” [2:422].

Отже, аналіз педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського засвідчує, що протягом усього життя відбувається формування особистості, а читання є необхідним і важливим видом діяльності, що сприяє формуванню в неї потреби у самоосвіті та самовихованні, виробленню навичок роботи по самовдосконаленню останніх, створенню найбільш сприятливих умов для саморозвитку суспільно і особисто ціннісних якостей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кремень В. Педагогічна освіта в сучасному суспільстві // Освіта України. – 2007. – №36 (11 травня). – С.2.
2. Сухомлинський В.О. Народження громадянина// Вибрані твори. В 5-ти т. – Т.3. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 283 – 582.
3. Сухомлинський В.О.Серце віддаю дітям // Вибрані твори. В 5-ти т. – Т.3. – К.: Рад. школа, 1977. – С. 5 – 281.

УДК 37 (09) (477)

В.Г. Кузь

В.СУХОМЛИНСЬКИЙ: ЛОНГІТЮДНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті йдеться про лонгитюдне експериментальне дослідження В.О.Сухомлинським виховання дітей з послабленими пам'яттю та розумовими здібностями.

The article considers V.Sukhomlynsky`s longitude experimental research of bringing up the children hading problems with and mental abilities.